

Aanvulling bij Zinsleer*

Meer over de Nederlandse zinsstructuur

In dit laatste hoofdstuk brengen we een aantal zaken samen die je over zinsstructuur hebt geleerd en we introduceren enkele noodzakelijke uitbreidingen om de cursus mooi af te ronden. Daarnaast besteden we specifiek aandacht aan het Nederlands. Dit is voor de meeste studenten hun moedertaal en voor studenten Nederlands ook het voornaamste object van studie. Voor studenten Taalwetenschap vormt dit hoofdstuk tevens een brug naar het vervolgvak Syntaxis 2. Het hoofdstuk is als volgt ingedeeld: §1 behandelt enkele belangrijke aspecten van de Nederlandse grammatica op een descriptieve manier, §2 geeft een formele analyse van de Nederlandse zin, §3 bevat verwijzingen voor verdere studie.

1 Kenmerken van het Nederlands

1.1 *De Nederlandse taal: enige geschiedenis en context*

Het Nederlands is de officiële taal in Nederland, Vlaanderen, Suriname en de Nederlandse Antillen. Naar schatting zijn er 22 miljoen mensen die het Nederlands als moedertaal spreken.

Volgens historici zijn de eerste vormen van het Nederlands, het Oudnederlands, rond 700 na Christus ontstaan. De taalfase die daarop volgde, ruwweg van 1150 tot 1500, wordt het Middelnederlands genoemd, al gaat het strikt genomen om een verzameling taalvarianten. In de 16e en 17e eeuw heeft het Nederlands zich ontwikkeld tot de taal zoals we die tegenwoordig spreken, het Nieuwnederlands of hedendaags Nederlands. Tot aan die tijd bestond er wel een variëteit aan regionale dialecten, maar geen standaardtaal. Het algemeen Nederlands is in de Hollandse provincies ontstaan uit verschillende dialecten. Daarbij heeft ook de input van immigranten uit de Oostelijke en Vlaamse gewesten en de steeds verdere verspreiding van de boekdrukkunst een duidelijke rol gespeeld. Deels was de standaardisering van het Nederlands een bewust proces. Het verschijnen van de eerste grammatica in 1584 (*Twe-spraack vande Nederduitse letterkunde*, door rederijker Hendrik Laurenszoon Spieghel) en de Statenvertaling van de Bijbel in 1637 zijn van grote invloed geweest, evenals bijvoorbeeld het werk van de bekende schrijver en historicus Pieter Corneliszoon Hooft.

Zoals je weet spreekt iedere Nederlandstalige zijn of haar eigen idiolect. Voor zover die idiolecten grotendeels overeenkomen kunnen we spreken van variatie binnen het Algemeen Nederlands. Daarnaast bestaat nog steeds een groot aantal dialecten die daar iets meer van afwijken. Globaal onderscheidt men de Nedersaksische varianten (bv. Gronings, Twents) van de Frankische, Vlaamse en Limburgse. Het Afrikaans, dat in Zuid-Afrika en delen van Namibië wordt gesproken, is een dochtertaal van het Nederlands, ontstaan in de zeventiende-eeuwse kolonisatieperiode. Harde criteria om het Standaardnederlands van de verschillende dialecten en de dialecten onderling van elkaar te onderscheiden zijn heel moeilijk te geven. In feite is er sprake van een taalcontinuüm, dat zich ook over de grens uitstrekt. Je kunt je voorstellen dat een Enschedese tukker gemakkelijker praat met een Duitse dialectspreker uit Rheine dan met een West-Vlaming.

---

* Mark de Vries, versie 1, okt. 2016. Met dank aan Marlies Kluck.

Het Nederlands is geclassificeerd als een Germaanse taal. Om precies te zijn behoort het tot de West-Germaanse continentale groep. Andere West-Germaanse talen zijn het Duits, Fries en Engels. Noord-Germaanse talen zijn het Zweeds, Noors, Deens, Faeroërs en IJslands. De verwantschap tussen de talen uit de Germaanse familie is duidelijk zichtbaar in het lexicon, zoals geïllustreerd in (1):

(1)	Nederlands	Fries	Duits	Engels	IJslands	Faeröers	Noors	Zweeds	Deens
	<i>broer</i>	<i>broer</i>	<i>Bruder</i>	<i>brother</i>	<i>bróðir</i>	<i>bróðir</i>	<i>bror</i>	<i>bror</i>	<i>bror</i>

Ook op het niveau van de zinsbouw zijn er opvallende overeenkomsten te zien tussen de Germaanse talen. Het verschijnsel *verb second* (zie ook de volgende paragraaf), of tenminste een historisch restant daarvan, is bijvoorbeeld zichtbaar in al deze talen. In het Nederlands is het een eigenschap van hoofdzinnen, maar in bv. het IJslands is *verb second* actief in alle finiete zinnen, inclusief bijzinnen.

Verwantschap tusen talen betekent niet noodzakelijk dat de betreffende talen in naburige landen gesproken worden, al is die kans natuurlijk groot. Het begrip is in principe taalkundig gedefinieerd: in hoeverre komen talen overeen in woordenschat, grammatica en klankgebruik. De verklaring voor zulk soort overeenkomsten kan worden gezien in termen van een evolutionaire stamboom. Verwante talen zijn ontstaan uit een gemeenschappelijke ‘voorouder’. In de afgelopen twee millennia zijn de verschillende Germaanse talen bijvoorbeeld allemaal ontstaan uit het zogenaamde Oergermaans (of liever een verzameling Oergermaanse dialecten). De Romaanse talen zoals het Italiaans, Frans en Spaans zijn in die periode ontstaan uit het Latijn. Het Germaans wordt met de Romaanse, Slavische en Indo-Iraanse families gerekend tot de Indo-Europese hoofdgroep. Men heeft dan ook een hypothetische oertaal Proto-Indo-Europees weten te reconstrueren, die zo’n drieduizend jaar voor Christus zou zijn gesproken.

Hoe komt het dat talen evolueren? Bedenk daarbij dat het taalvermogen een complex cognitief systeem is met inherente ruimte voor variatie. In de loop van de tijd kunnen een heleboel kleine verschillen bij elkaar opgeteld – d.w.z. doorgegeven aan nieuwe generaties – uitmonden in een resultaat dat behoorlijk verschilt van het origineel. De kleine verschillen op zichzelf kunnen ontstaan door contact tussen mensen met verschillende taalachtergronden, lezen, de noodzaak tot nieuwe woorden, ambiguïteit of onderspecificatie in uitingen, bewust of onbewust verschuivende voorkeuren, sociale profilering, enzovoort. Welke trends wel en niet aanslaan is grotendeels een cultureel-sociologisch gegeven. De mogelijke speelruimte wordt bepaald door de eigenschappen van het taalsysteem zelf.

1.2 De opbouw van zinnen in het Nederlands

1.2.1 *Verb second* en de traditionele indeling in velden en polen

In hoofdstuk 3 hebben we gezien dat we voor het Nederlands de positie van het finiete werkwoord kunnen gebruiken om hoofdzinnen van bijzinnen te onderscheiden: het finiete werkwoord staat in hoofdzinnen op de tweede positie, en in bijzinnen verder naar achteren. In traditionele grammatica's van het Nederlands (en Duits) worden deze twee posities ook wel **polen** genoemd (*Satzklammern* in het Duits, *sentence brackets* in de Engelstalige literatuur). Dit

zijn vaste punten die zogenaamde **velden** in de zin begrenzen, namelijk het *voorveld*, het *middenveld* en het *achterveld*. De indeling in termen van velden en polen geeft een basaal inzicht in de opbouw van de Nederlandse zin. In §2 zullen we deze posities relateren aan de modernere X-bar structuur, die hiërarchisch is georganiseerd.

Polen zijn vaste plaatsen in de zin waar een werkwoord kan staan. In de velden staan de andere woordgroepen die deel uitmaken van de zin, zoals het grammaticaal subject, objecten en bijwoordelijke bepalingen (adjuncten). Hoewel we deze woordgroepen wel met canonieke posities in de zin kunnen associëren, zitten ze daar niet altijd aan vast. Woordgroepen kunnen namelijk verplaatst zijn ten opzichte van de neutrale woordvolgorde (zie ook §1.2.2 en verder). In hoofdzinnen staat het finiete werkwoord op de eerste pool. Als het finiete werkwoord een hulpwerkwoord is, staat het hoofdwerkwoord op de tweede pool. Als het hoofdwerkwoord finiet is, zijn er geen hulpwerkwoorden en is de tweede pool dus niet bezet. De verschillende velden zijn ook niet altijd in gebruik. De onderstaande tabel verduidelijkt dit alles aan de hand van enkele voorbeelden:

Diagram 1. Velden en polen.

voorveld	1e pool	middenveld			2e pool	achterveld
Kim	heeft		vandaag	koffie	gedronken	op school.
Kim	drinkt		vaak	koffie.		
In de vakantie	heeft	Kim	ook	koffie	gedronken.	
Wat	heeft	Kim	vandaag		gedronken	op school?
	Drinkt	Kim		koffie?		

Het **verb second**-verschijnsel kan nu voor het Nederlands omschreven worden als een regel die stelt dat het finiete werkwoord in een hoofdzin altijd op de eerste pool moet staan, ongeacht welke woordgroep er in het voorveld staat. (In §2.2 bespreken we echter een complicatie voor deze zienswijze.) In een canonieke, declaratieve hoofdzin is de eerste woordgroep het onderwerp, maar door vooropplaatsing kunnen ook woordgroepen met andere grammaticale functies in het voorveld komen te staan, of het voorveld kan om bepaalde redenen leeg zijn. Het subject van de zin komt in zo'n geval *na* het finiete werkwoord, dus aan het begin van het middenveld.

Door verb second (**V2**) volgt het finiete werkwoord normaalgesproken op de eerste woordgroep van de zin. Die eerste woordgroep kan toevallig bestaan uit slechts een enkel woord (2a), maar ook uit een aantal woorden (2b) of zelfs een hele bijzin (2c):

- (2) a. [Zwangeren] lusten vaak geen koffie.
 b. [Het dorstige meisje] lust wel koffie.
 c. [Dat dit kleine meisje koffie lust], heeft mij verbaasd.

Hoe zit het nu met bijzinnen? Het is belangrijk om in te zien dat het schema in termen van velden en polen op elke deelzin kan worden toegepast. Een bijzin heeft namelijk op zijn beurt ook werkwoorden, een subject, enzovoort. Zoals we hebben gezien in hoofdstuk 3, staat het finiete werkwoord in bijzinnen 'achteraan', eventueel samen met andere werkwoorden (het hoofdwerkwoord en mogelijke hulpwerkwoorden; zie §1.2.5). Dit moeten we interpreteren als:

de werkwoorden in een bijzin staan in de tweede pool. Dit geldt voor alle werkwoorden in alle soorten bijzinnen:

- (3) a. Jan zegt [dat Kim graag koekjes *zou willen bakken*]. object/complementzin
 b. [Dat Kim koffie *lust*], is vreemd. subjectzin
 c. Ik heb die schoenen [die jij zo leuk *zegt te vinden*], gekocht. relatieve bijzin
 d. Teun zegt dat [omdat hij altijd van je *heeft gehouden*]. adjunctzin

Combinaties zoals *zou willen bakken* of *zegt te vinden* noemen we **werkwoordsclusters**.

Bijzinnen worden veelal ingeleid door een onderschikkend voegwoord (Engels: 'complementizer') zoals *dat*, *of*, *als*, *terwijl*, *omdat*. Aangezien er op het eerste gezicht een complementaire distributie lijkt te bestaan tussen het gebruik van een voegwoord en V2 in het Nederlands, wordt wel aangenomen dat voegwoorden op de eerste pool staan, zoals aangegeven in het volgende diagram.

Diagram 2. Bijzinnen.

voorveld	1e pool	middenveld			2e pool	achterveld
	... dat	Kim		koffie	heeft gedronken	op school.

Bijzinnen lijken geen bruikbaar voorveld te hebben in het Nederlands: vóór het voegwoord kan immers niets komen te staan.

Er zijn ook hoofdzinnen waarin het voorveld niet in gebruik is, namelijk polaire interrogatieven (*ja/nee*-vragen) en imperatieve (zinnen in de gebiedende wijs). Dergelijke zinnen worden ook wel als **V1** gekarakteriseerd omdat het finiete werkwoord nu op de eerste zichtbare positie staat. Dit is echter niet het voorveld, maar zoals steeds de eerste pool; zie Diagram 3.

Diagram 3. V1.

voorveld	1e pool	middenveld			2e pool	achterveld
	Drinkt	Kim		koffie?		
	Heeft	Kim	vandaag	koffie	gedronken	op school?
	Drink			koffie!		
	Drink!					

Tot slot nog dit. Je hebt vast al geconstateerd dat het middenveld meerdere zinsdelen kan bevatten (bijvoorbeeld *Kim koffie* in een bovenstaand voorbeeld). Dit is anders bij het voorveld. In het voorveld in een hoofdzin mag maximaal één constituent staan. Als dit niet zo was, zouden we immers V3/4/5... kunnen afleiden en dat is niet juist, zoals het contrast in (4) laat zien:

- (4) a. [De man] **heeft** gisteren koffie gedronken.
 b. [Gisteren] **heeft** de man koffie gedronken.
 c. * [De man] [gisteren] **heeft** koffie gedronken.

Een woordgroep zoals *de man* of *gisteren* kan in het voorveld staan (4a/b), maar *de man gisteren* samen is geen woordgroep (4c). Dit bevestigt de mogelijkheid om vooropplaatsing als constituentschapstest te gebruiken, zoals we dat hebben gedaan in hoofdstuk 5 (§5.1.2).

1.2.2 Topicalisatie, extrapositie en scrambling

In hoofdstuk 7 hebben we syntactische processen besproken die de woordvolgorde van de zin kunnen beïnvloeden. Sommige processen, zoals de passief-transformatie, leiden door middel van promotie en degradatie tot een aanpassing van grammaticale functies. Andere hebben alleen een effect op de woordvolgorde en dus de zogenaamde *informatiestructuur*. Hier laten we drie processen van het laatste type zien die frequent voorkomen in het Nederlands.

Het eerste proces hebben we al vaker genoemd: **topicalisatie**. Dit is vooropplaatsing in het voorveld. In het Nederlands kan praktisch elk zinsdeel op deze positie komen te staan. Bekijk de volgende voorbeelden maar eens.

- (5)
- a. Mijn man heeft vorige week drie cadeaus aan de meisjes gegeven.
  - b. *Aan de meisjes* heeft mijn man vorige week drie cadeaus gegeven.
  - c. *Vorige week* heeft mijn man drie cadeaus aan de meisjes gegeven.
  - d. *Drie cadeaus* heeft mijn man vorige week aan de meisjes gegeven.

Zin (5a) heeft de meest neutrale woordvolgorde. In de varianten (5b-d) is een zinsdeel getopicaliseerd. Afhankelijk van de context zijn zulke varianten meer of minder geslaagd (Eng. 'felicitous'). Vaak krijgt een getopicaliseerde constituent een bijzondere nadruk en contrasteert met een mogelijk alternatief. Zin (5b) zou je bijvoorbeeld kunnen aanvullen met ... *en dus niet aan de jongens* of ... *en aan de jongens maar twee*. Als wat vooropgeplaatst is nieuwe informatie bevat in de context (dus niet eerder genoemd is), wordt ook wel eens gesproken van *focalisatie*.

Een speciale vorm van topicalisatie vinden we in vraagwoordvragen, ook wel **wh-vragen** genoemd (omdat bijna alle vraagwoorden met een *w* beginnen, *wh* in het Engels). Anders dan in (5) is de verplaatsing van vraagwoordgroepen verplicht:

- (6)
- a. *Wat/welk boek* heeft Joop aan de meisjes gegeven?
  - b. *Wanneer/in welk jaargetijde* moeten we de bomen snoeien?
  - c. *Wie/aan wie* zullen we het boek geven?

Zoals je ziet leidt topicalisatie altijd tot **inversie** (omkering) van het finiete werkwoord en het subject. Dat heeft weer te maken met het feit dat er maar één constituent in het voorveld kan staan.

Het tweede proces dat we willen illustreren heet **extrapositie**. Dit is min of meer het tegenovergestelde van topicalisatie, namelijk het achteropplaatsen van een constituent in het achterveld. Extrapositie is beperkter dan topicalisatie. Praktisch altijd betreft het een prepositiegroep of een bijzin, zoals in (7) t/m (10).

- (7) a. Ik heb niet *aan dit probleem* gedacht.
b. Ik heb niet gedacht *aan dit probleem*.
- (8) a. Jan zal morgen een man *uit Kazachstan* ontmoeten.
b. Jan zal morgen een man ontmoeten *uit Kazachstan*.
- (9) a. Er staat een man *die uit Kazachstan* komt voor de deur.
b. Er staat een man voor de deur *die uit Kazachstan komt*.
- (10) a. Jan heeft *terwijl hij sliep* de deken van zich afgegooid.
b. Jan heeft de deken van zich afgegooid *terwijl hij sliep*.

Met naamwoordgroepen lukt het alleen in heel bijzondere contexten, zoals een expliciete presentatie; zie (11). Daarbij moet de NP ook nog eens fonologisch 'zwaar' zijn. In het Engels staat dit daarom bekend als *heavy NP shift*.

- (11) a. Mag ik u allen *onze man uit Kazachstan* voorstellen?
b. Mag ik u allen voorstellen: *onze man uit Kazachstan*!

Net als topicalisatie is extrapositie normaalgesproken optioneel. Maar in tenminste één geval is er sprake van verplichte extrapositie. Dit betreft objectzinnen (complement van V):

- (12) a. * Joop heeft *dat hij zou komen* gezegd.
b. Joop heeft gezegd *dat hij zou komen*.

Merk op dat je pas kunt spreken van extrapositie als je zeker weet dat de betreffende constituent niet in het middenveld staat maar in het achterveld. In (13a) is er bijvoorbeeld geen zichtbare tweede pool omdat het hoofdwerkwoord finiet is en dus in de eerste pool staat. Daarom weet je strikt genomen niet zeker waar de constituent *aan problemen* zich bevindt. In (13b/c) zijn beide polen in gebruik vanwege het hulpwerkwoord. In dat geval is de structuur wel duidelijk: in (13b) staat *aan problemen* voor de tweede pool (*denken*), dus in het middenveld; in (13c) staat de woordgroep na de tweede pool, dus in het achterveld.

- (13) a. Jan denkt nooit *aan problemen*.
b. Jan wil nooit *aan problemen* denken.
c. Jan wil nooit denken *aan problemen*.

Volgens het algemene kentheoretische principe van *Ockhams scheermes* (Eng. 'Occam's Razor') moeten we in (13a) géén extrapositie veronderstellen, omdat we daarbij een onnodige aanname zouden doen.

Het derde proces dat hier besproken wordt, staat bekend onder de Engelse naam **scrambling** (letterlijk 'husseling'). Het behelst aanpassingen van de woordvolgorde binnen het middenveld. In het bijzonder noemen we het positioneren van een direct object vóór een adverbiale bepaling, zoals in (14b).

- (14) a. Teun heeft vorige week *de aardappels* geroid.
 b. Teun heeft *de aardappels* vorige week geroid.

Met indefiniete expressies is scrambling niet altijd geslaagd. Als het lukt krijgt de betreffende naamwoordgroep doorgaans een specifieke interpretatie. In (15a) gaat het om willekeurige aardappels, terwijl in (15b) sprake is van een specifieke set van aardappels.

- (15) a. Teun heeft vorige week *enkele aardappels* geroid.
 b. Teun heeft *enkele aardappels* vorige week geroid.

Merk op dat voornaamwoorden altijd definitief zijn en bekend in de context. In de regel worden pronominaal objecten verplicht gescrambled, zoals (16) laat zien.

- (16) a. * Teun heeft vorige week *ze* geroid.
 b. Teun heeft *ze* vorige week geroid.

Het zal geen verbazing wekken dat scrambling ook kan met een indirect object of een prepositional object. In (17) is *Jan* links van het epistemische adverbium *waarschijnlijk* gepositioneerd. In (18) is *naar deze film* vóór de negatie geplaatst. (In dit voorbeeld is een bijzondere nadruk op de gescrambelde constituent vereist. Men spreekt dan van *focus-scrambling*.)

- (17) Anna heeft *Jan* waarschijnlijk een boek over taalkunde gegeven.

- (18) Jan wil *naar deze film* niet meer kijken.

Kortom, er zijn allerlei syntactische processen die de woordvolgorde kunnen beïnvloeden. De meest 'neutrale' basisvolgorde waar we steeds van uit zijn gegaan is als volgt:

- (19) **S > AdvP/Neg > IO > DO > PP-object > V**

Hierbij representeert V de tweede pool. In hoofdzinnen wordt het finiete werkwoord in de eerste pool geplaatst; in bijzinnen zou je het voegwoord (indien aanwezig) als de eerste pool kunnen zien.

2 Formele zinsstructuur

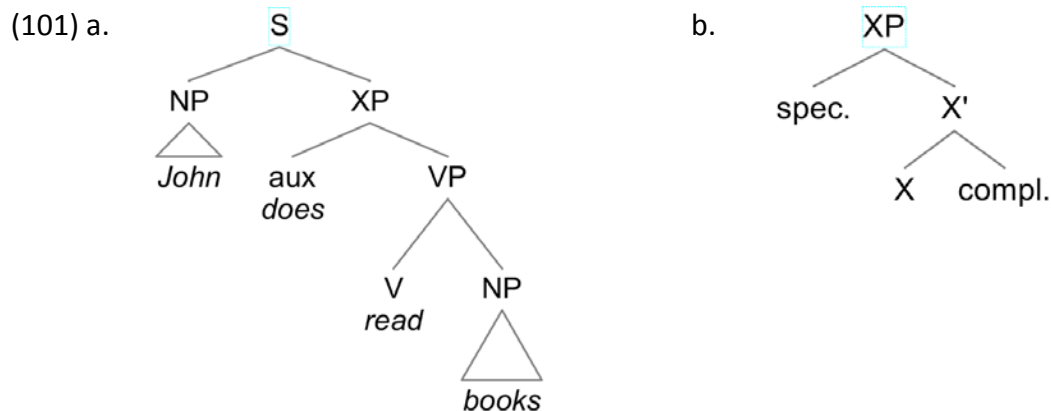
2.1 X-bar theorie: uitbreiding

In de hoofdstukken 5 en 8 van *Zinsleer* en de practica is de X'-structuur van verschillende woordgroepen besproken. In (100) is nog een keer samengevat hoe de belangrijkste groepen er uitzien aan de hand van voorbeelden.

The image displays four syntactic tree diagrams for Dutch phrases, illustrating the hierarchical structure of each phrase. The trees are labeled with their respective phrase structures: VP, NP, AP, and PP.

- VP (Verb Phrase):** The root node VP branches into A(dv)P and V'. A(dv)P branches into the adjective *snel*. V' branches into NP and V. NP branches into the noun *boeken*. V branches into the verb *lezen*.
- NP (Noun Phrase):** The root node NP branches into AP and N'. AP branches into the adjective *leuke*. N' branches into N and PP. N branches into the noun *fantasieën*. PP branches into the prepositional phrase *over eenhoorns*.
- AP (Adjective Phrase):** The root node AP branches into DegP and A'. DegP branches into the degree word *erg*. A' branches into A and PP. A branches into the adjective *bezorgd*. PP branches into the prepositional phrase *over de toekomst*.
- PP (Prepositional Phrase):** The root node PP branches into DegP and P'. DegP branches into the degree word *vlak*. P' branches into P and DP. P branches into the preposition *boven*. DP branches into the determiner phrase *de grond*.

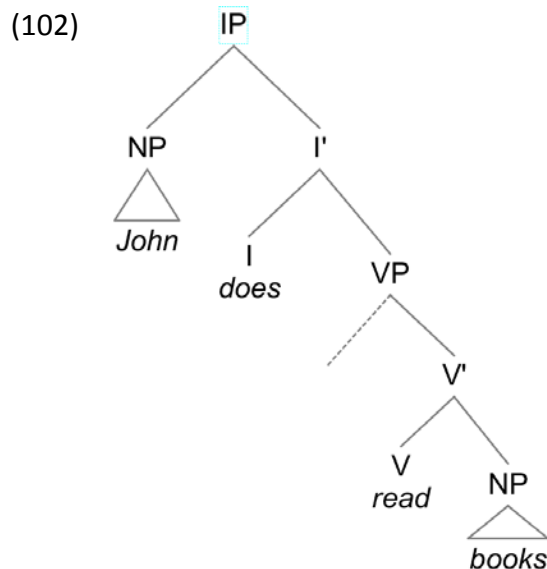
Hoe ziet nu een volledige Nederlandse zin eruit? Die vraag is nog niet zo eenvoudig te beantwoorden. Laten we eerst eens kijken wat we tot nu toe geleerd hebben. In §5.3.1 van *Zinsleer* vinden we een vereenvoudigde structuur voor een hoofdzin; zie (101a), waar we voor de aardigheid Engelse woorden in hebben gezet. In (101b) staat het algemene X'-schema uit §8.1.4 herhaald.

[illegible][illegible]

8

bijbehorende hoofd, en van welke woordklasse is deze projectie precies? Ten derde is de status van AUX niet helemaal duidelijk: is dit een noodzakelijk categorie los van V?

Volgens de moderne taalkunde zijn deze problemen in feite in één klap op te lossen. Daartoe wordt de enigszins abstracte, functionele categorie I (of INFL) ingevoerd. Dit staat voor *inflectie*. Bekijk de figuur in (102).

Hier vervangt het hoofd I de eerdere aux-knoop. Dit hoofd selecteert de VP als zijn complement. Het projecteert volgens het X'-schema tot I', neemt het subject als specificerder en wordt daarmee een IP. Wat betekent dit allemaal?

-- We zien dat de structuur een nette X'-structuur is geworden, zonder dat de eerder vastgestelde hiërarchie tussen de zinsdelen is aangetast. Voor de volledigheid is ook de potentiële specificerderpositie van de VP ingetekend, maar dat is niet essentieel.

-- Elke deelzin is in essentie een subject-predicaat-verbinding, dus een verbinding tussen een NP (of DP) en een VP. Dit verband wordt nu binnen de IP gelegd: je kunt I zien als de mediator tussen het subject (de spec) en het predicaat (het complement).

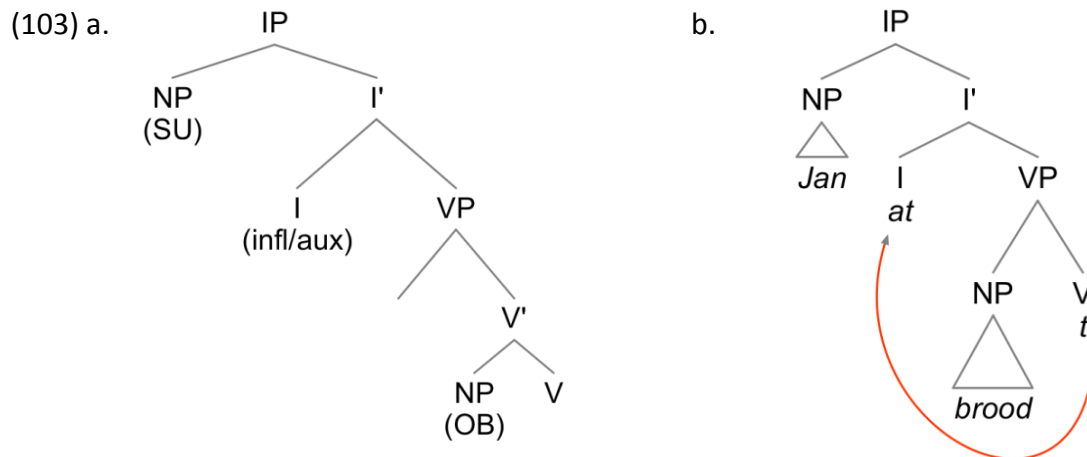
-- De standaardpositie voor het subject is Spec-IP. De kernzin in zijn geheel is een IP.

-- De I zelf is de zogenaamde inflectie-knoop. De finietheid (of niet-finitheid) van de deelzin wordt in abstracte zin gerelateerd aan het hoofd I. Je herinnert je uit hoofdstuk 3 dat finietheid gemarkeerd wordt door tijd en persoonskenmerken. In (102) zien we een concreet finiet hulpwerkwoord *does* in het hoofd I. We zien de aanwezigheid van het kenmerk *tijd*, in dit voorbeeld *presens* (tegenwoordige tijd). In de meeste talen bestaat er agreement tussen het subject en het finiete werkwoord (de persoonsvorm). We kunnen dat nu analyseren als een geval van spec-head-agreement (vgl. §8.2.2 van *Zinsleer*), in het voorbeeld 3SG. Kortom, De I-knoop draagt inherent het tijdskenmerk van de deelzin, en zorgt voor agreement met tenminste het subject.

2.2 Een volledige Nederlandse zin

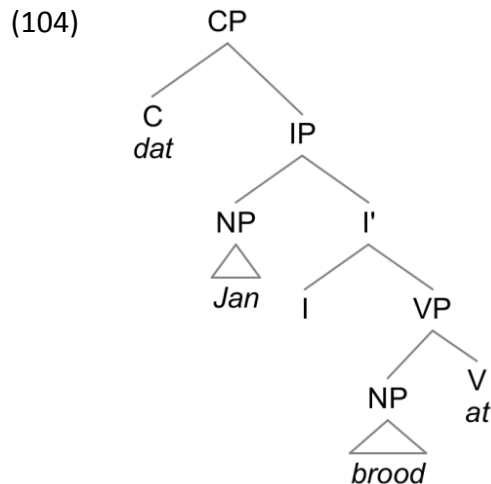
Deze stand van zaken kan ook naar het Nederlands worden vertaald. Daarbij kunnen we meteen kijken wat er zou moeten gebeuren als er geen hulpwerkwoord in de I-knoop wordt geïnserteerd.

Het sjabloon voor de deelzin is opnieuw in (103a) gegeven. Let op, we hebben voor het Nederlands de VP hoofdfinaal gemaakt, zoals eerder besproken. Een concreet voorbeeld is (103b): *Jan at brood*. In dit voorbeeld is het hoofdwerkwoord *at* finiet. In een hoofdzin moet het daarom naar de tweede zinspositie verhuizen, oftewel de eerste 'pool'. De voorlopige conclusie is daarom dat *verb second* de verplaatsing van V naar I tot gevolg kan hebben, zoals aangegeven met een pijl. De *t* representeert een spoor (Eng. 'trace'). Binnen de IP vindt weer spec-head agreement plaats, en het werkwoord krijgt hier het kenmerk 3SG van het subject en bovendien het tijdskenmerk PAST van I zelf.

Merk op dat in (103b) de lege specificieerderpositie van V niet is weergegeven. In het vervolg zullen we voor het gemak lege specificieerders vaak weglaten en een afgekorte notatie gebruiken waarin loze X'-lagen niet zijn getekend (bv. [_{VP} NP V] of [_{PP} P NP]).

Een bijzin wordt meestal ingeleid door een voegwoord. In §4.1.2.3 van *Zinsleer* is al kort aangestipt dat een bijzin in feite een voegwoordgroep is, oftewel een CP (Eng. 'complementizer phrase'). In een bijzin vindt bovendien geen V2 plaats. We krijgen dan de volgende structuur voor de deelzin *dat Jan brood at*:

We zien dat de kernzin, de IP, het complement is van het voegwoord *dat*. De CP gedraagt zich gewoon volgens het X'-schema, maar in dit type voorbeeld is er geen specificerder van C.

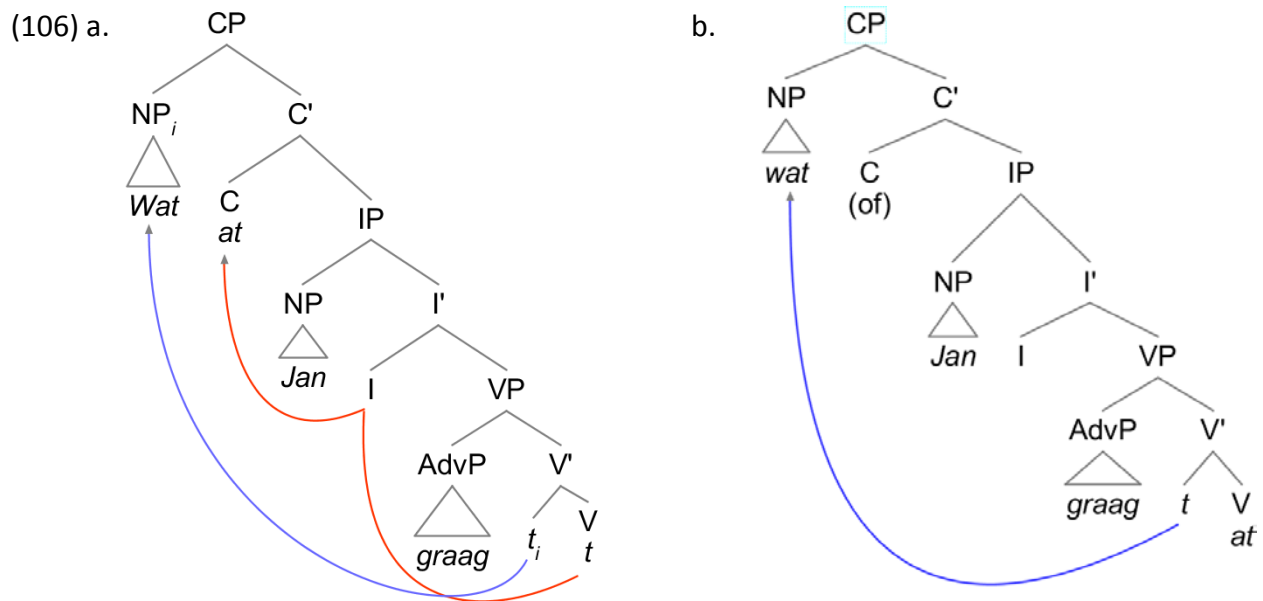
Het hoofd I blijft hier abstract in die zin dat er geen woord in tot uitdrukking komt. Hoe komen de finietheidskenmerken dan op het werkwoord V terecht? Dat zou heel goed kunnen door middel van een relatie tussen de subjects-NP en I enerzijds en V anderzijds door middel van c-commanderen (zie opnieuw hoofdstuk 8; in het vak Syntaxis 2 zullen we daar dieper op ingaan). De goede verstaander begrijpt dat hetzelfde moet opgaan in eenvoudige Engelse hoofdzinnen zonder hulpwerkwoord: daar vindt immers ook geen V2 plaats.

We hebben nu alle ingrediënten paraat om een wat ingewikkelder zinstype te bespreken, zoals een wh-vraagzin (105a) of een ingebedde wh-vraag (105b). In (105) is *wat* het direct object van *at*. Voor de aardigheid is ook een adjunct *graag* toegevoegd, een adverbiale bepaling die we voorlopig in de specificerder van de VP kunnen denken.

- (105) a. Wat at Jan graag?
 b. Ik vroeg me af... [wat (of) Jan graag at].

Het vraagwoord wordt in de basis geselecteerd als het complement van V. We vinden het echter vooraan in de deelzin terug. Daarom is duidelijk dat het object verplaatst is; daarenboven is er sprake van V2 in de hoofdzin (105a). Er doemen nu twee vragen op. Ten eerste, naar welke positie in de structuur zou het object verplaatst kunnen worden? In (103b) zien we daar geen ruimte voor. Ten tweede, hoe komt het werkwoord in (105a) voor het subject terecht, met *inversie* tot gevolg?

Opnieuw kan het schijnbaar lastige parket waarin we ons bevinden in één ferme slag opgelost worden. Het idee is dat een hoofdzin, net als een bijzin, een volledige CP kan vormen, waarbij alle vrijgekomen posities in de CP gebruikt worden. Vergelijk de volgende structuren, die corresponderen met (105a) en de bijzin in (105b):

Het subject staat zoals steeds in Spec-IP en het blijft daar ook. Het object kan worden verplaatst naar Spec-CP, de eerste positie in de deelzin (!), zoals met een pijl is weergegeven. In de bijzin (106b) is het hoofd C gereserveerd voor een eventueel voegwoord. Het hangt van het dialect van de spreker af of dit ook daadwerkelijk gerealiseerd wordt in de vorm van *of*. Het werkwoord *at* blijft gewoon op zijn plek staan. In de hoofdzin in (106a) moet ook nog V2 tot stand komen. Eerder hebben we gezien dat het werkwoord naar de I-positie werd verplaatst. Dat is echter niet voldoende, de woordvolgorde is immers niet **Wat Jan at graag?* Het finiete werkwoord zou zich dus tussen het subject en het vooropgeplaatste object moeten wurmen. En dat kan ook: de voegwoordpositie C is immers leeg in hoofdzinnen. Er is daarom werkwoordsverplaatsing naar C, met een tussenlanding in I.

Wh-verplaatsing is een bijzondere vorm van topicalisatie. We kunnen nu de structurele analyse in (106a) generaliseren naar elke vorm van vooropplaatsing. Dit proces activeert het CP-domein. Verplaatsing is naar Spec-CP. Het werkwoord schuift door naar de tweede positie in de structuur, het hoofd C. Het gevolg is inversie tussen het finiete werkwoord en het subject. Twee willekeurige voorbeelden staan in (107):

(107) a. Boterhammen eet Jan.

[_{CP} [_{NP} Boterhammen]_i [_{C'} [_C eet_v] [_{IP} [_{NP} Jan] [_{I'} I [_{VP} *t_i* [_V *t*]]]]]].

b. Met een scherp mes sneed Mieke de prei .

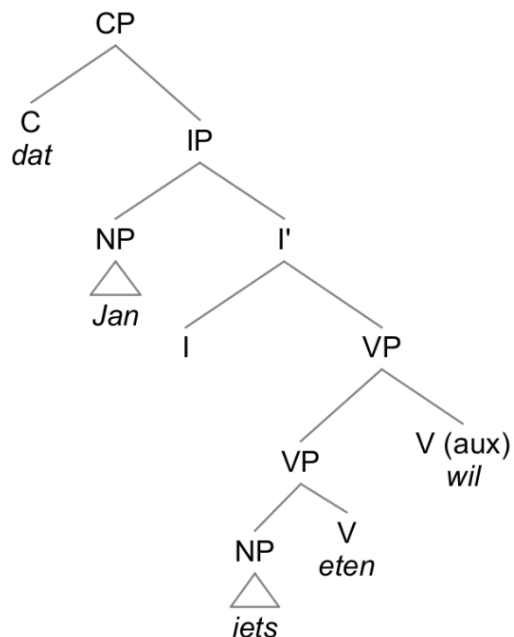
[_{CP} [_{PP} Met een scherp mes]_i [_{C'} [_C sneed_v] [_{IP} [_{NP} Mieke] [_{I'} I [_{VP} *t_i* [_{V'} [_{DP} de prei] [_V *t*]]]]]]].

In (107a) is het direct object *boterhammen* getopicaliseerd; in (107b) het adjunct *met een scherp mes*. Op de basispositie blijft in deze representatie een spoor achter, net als voor het finiete werkwoord *eet/sneed*.

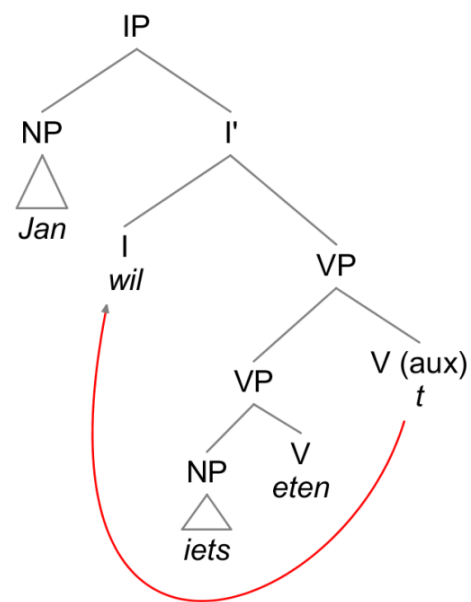
Vanzelfsprekend kunnen we hier niet de volledige Nederlandse grammatica uit de doeken doen en alle theorieën daarover; zie o.a. de paragraaf 3.1 *Meer lezen...* Maar laten we tot slot de situatie bespreken die in eenvoudige zinnen ontstaat als een hulpwerkwoord gebruikt wordt.

Anders dan bijvoorbeeld het auxiliary *do* in het Engels gedragen Nederlandse hulpwerkwoorden zich structureel meer als een gewoon werkwoord dan als een inflectieknoop. We krijgen daardoor recursie van de VP: het hulpwerkwoord is een V dat de gewone VP als complement neemt, bv. $[_{VP} [_{VP} NP V_{hoofd}] V_{hulp}]$ met een hoofdfinale structuur. Dat ziet er als volgt uit:

(108) a. bijzin:
...dat Jan iets eten wil.

b. hoofdzin (met V2):
Jan wil iets eten

3 Meer lezen over Nederlandse grammatica en over taal

In deze paragraaf geven we enkele relevante verwijzingen naar verdere informatie die op het web te vinden is.

Nederland heeft een rijke taalkundige traditie. Een recent wapenfeit is de publicatie van de omvangrijkste beschrijvende grammatica die er bestaat (in 8 delen). Dit is de *Syntax of Dutch* (H. Broekhuis e.a.), te raadplegen via www.taalportaal.org. Op die site vind je ook verzamelde informatie over de morfologie en fonologie van het Nederlands, Fries en Afrikaans, allemaal in het Engels geschreven (voor een internationaal wetenschappelijk georiënteerd publiek). Een bekende Nederlandstalige grammatica van het Nederlands (W. Haeseryn e.a.), voor vakgenoten en leken, is de *Algemene Nederlandse Spraakkunst*, beschikbaar op <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>. Een beknoptere Engelstalige grammatica van het Nederlands, met daarin ook informatie over wetenschappelijke analyses en verwijzingen, is *The Syntax of Dutch* (J.W. Zwart), zie www.cambridge.org/nl/academic/subjects/languages-linguistics/grammar-and-syntax/syntax-dutch. Het studieboek *Zinsleer* staat ook online op www.let.rug.nl/zwart/college/docs/zinsleer/. De site www.let.rug.nl/zwart/college/sheets/zinsleer/ is een bijbehorende web-presentatie met interne links.

De *Dynamische Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten* vind je op de site www.meertens.knaw.nl/sand/zoeken/. Dit is tevens een interactieve tool voor dialect-onderzoek. Specifieke informatie over parentheses, dislocatie en nevenschikking is te vinden op www.let.rug.nl/paracrawler/.

Op de site www.ethnologue.com wordt informatie verzameld over de familieverwantschappen en morfosyntactische kenmerken van alle duizenden talen in de wereld. De World Atlas of Language Structures <http://wals.info/> bevat aanvullende syntactische en fonologische informatie. Er bestaat ook een lijst met regels en afkortingen voor het glossen van voorbeeldzinnen. Zie de op <http://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php>, de 'Leipzig glossing rules'.

Er bestaan diverse woordenboeken en corpora van het Nederlands. Op de volgende site vind je digitale verwijzingen naar een heleboel beschikbare informatie en tools: <http://ivdnt.org/taalmaterialen>. Onder andere staat daar het *Woordenboek der Nederlandsche taal*, met meer dan 49 duizend bladzijden het dikste woordenboek ter wereld, waar 150 jaar aan gewerkt is. Ook aardig is de verzameling Nederlandse neologismen op <http://www.let.rug.nl/hoeksema/wvdw-1>.

Allerlei vragen over taal worden op een toegankelijke manier behandeld in de *Taalcanon*: www.taalcanon.nl/. Een minder officiële Engelstalige site is www.zompist.com/langfaq.html. Voor taalnieuwtjes kun je hier eens kijken: <http://www.taalpost.nl/>. Verschillende blogs met wetenschappelijke discussie zijn <http://taalprof.blogspot.nl/> in het Nederlands en <http://languagelog.ldc.upenn.edu/nll/> en <http://facultyoflanguage.blogspot.nl/> in het Engels.

Wie van taalpuzzels houdt en extra opgaven wil oefenen, kan terecht op de websites www.hum.leidenuniv.nl/olympiade/proefopgaven/proefopgavenlijst.html en in het Engels lingclub.mycpanel.princeton.edu/challenge/puzzles.php.

De Algemene Vereniging voor Taalwetenschap in Nederlands is te vinden op de site www.hum.leidenuniv.nl/onderzoek/avt/. Internationaal is <http://linguistlist.org/> een belangrijke webservice met informatie over congressen, banen, enz.

Wie op zoek is naar taal- en schrijfadvisen en informatie over communicatievaardigheden kan terecht op <http://taalunieversum.org>, <https://onzetaal.nl/> of www.rug.nl/society-business/language-centre/academische-communicatievaardigheden/.